

В. Г. Боронос,
д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Сумський державний університет

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЧАСТИНІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

V. G. Boronos,
doctor of economics, assistant professor of finance and credit, Sumy State University

EXPERIENCE OF REALIZATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY REGARDING DEVELOPMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

У статті проведено системно-структурний аналіз закордонного досвіду впровадження державної фінансової політики в частині розвитку соціально-економічних систем. Зроблено висновки стосовно ефективності впливу наявних фінансових інструментів на рівень економічного розвитку держав.

In article the system and structural analysis of foreign experience of implementation of state-financial policy regarding development of social and economic systems is carried out. Conclusions are drawn on efficiency of influence of available financial instruments on level of economic development of the states.

Ключові слова: фінансова політика, соціально-економічні системи, фінансові інструменти, державний борг, монетарна політика, бюджетна політика.

Key words: financial policies, socio-economic systems, financial instruments, debt, monetary policy, budgetary policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успішний розвиток економіки неможливий без реалізації ефективної державної фінансової політики, тобто ефективного формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів з метою досягнення визначених цілей і завдань. При цьому виділення окремих видів фінансової політики повинно відображати цільові орієнтири держави, серед яких пріоритетними має бути розвиток соціально-економічних систем. За цих умов державне регулювання є одним з найважливіших і найскладніших регуляторів соціально-економічного розвитку держави, ефективне функціонування яких є необхідною умовою стабільного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зазначена проблематика була і залишається предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і закордонних науковців. Так, серед вчених, праці яких присвячені розвитку теоретичних і методичних засад держав-

ної фінансової політики, слід відмітити О.Д. Василика, А.Г. Грязнову, В.М. Опаріна, О.Р. Романенко, В.К. Сенчагова тощо. Однак, незважаючи на наявність доволі значної кількості публікацій з окреслених питань, дослідження у цьому напрямку, на наш погляд, потребують подальшого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз досвіду реалізації державної політики у частині розвитку соціально-економічних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Впровадження і реалізація фінансової політики в зарубіжних країнах, особливо в частині її направленості на реалізацію соціально-економічних завдань, має суттєві відмінності від вітчизняної практики і специфічні особливості, які склались в процесі історичного розвитку даних країн, обумовлені їх політичним устроєм, пануючими поглядами на побудову економічної системи та економічну політику. Не останню роль у визначенні

фінансової політики відіграють події на світових фінансових ринках, у тому числі кризові явища.

Розгляд таких особливостей формулювання і впровадження заходів фінансової політики спробуємо здійснити, виходячи з її базових компонентів будь-якої країни. Закордонний підхід має більш практичну спрямованість, адже виділення фінансової і монетарної політики, як правило, обумовлено закріпленням повноважень по їх впровадженню за регулюючими органами — міністерством фінансів та центральним банком [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін.].

Що стосується вибору країн для аналізу їхнього досвіду, на нашу думку, слід зупинитись саме на тих з них, які мають спільні риси з точки зору політичного устрою, приблизно однаковий рівень економічного розвитку і перелік проблем, які виникають при провадженні заходів в рамках фінансової політики. Саме тому логічним є вибір країн, які представляють Центральноєвропейський регіон: Чехія і Польща.

Чехії як і інші країни, зіткнулась з певними проблемами у реалізації своєї фінансової політики у процесі поступового виходу країни з кризи 2008 р. І хоча економіка цієї країни, як зазначають більшість науковців і практиків, не зазнала катастрофічних втрат від несприятливих подій, тим не менш, багато проблем залишаються. Серед них слід виділити наступні.

У межах фінансової політики держави існує необхідність досягнення у середньостроковій перспективі бездефіцитного бюджету. У цілому можливості для вирішення цієї мети, які існували у Чеського уряду до настання кризи, не були реалізовані в повній мірі, тому це завдання залишається і на наступні роки. Бюджет країни має структурний дефіцит, що стало причиною активного використання урядом податкового стимулювання бізнесу разом із автоматичними стабілізаторами, які допомогли в подоланні фінансової кризи. Але це не дозволило повністю уникнути негативних наслідків і країна мала збільшення державного боргу на кінець 2009 року на третину у порівнянні із 2008 [7].

Розроблений пакет заходів жорсткої економіки не дав тих результатів, на які розраховував уряд країни, а саме забезпечити стабільне зростання доходів у державний бюджет. До того ж, Чехія в довгостроковій перспективі має розв'язувати наслідки демографічної проблеми, пов'язаної зі старінням населення. Це, в свою чергу, призведе до поступового збільшення бюджетних витрат у соціальній сфері до чверті ВВП у 2060 р. У зв'язку з цим уряд Чехії планує знизити дефіцит бюджету до 3% у 2013 році і вийти на збалансований бюджет вже у 2016 році.

Сучасна бюджетна політика Чехії спрямована на поступове зниження бюджетного дефіциту в середньостроковій перспективі до наступних показників (відсотки від ВВП): 3,5 — у 2012 р., 2,9 — у 2013 р., 1,9 — у 2014 р. У цілому уряд країни відзначає існування макроекономічних проблем і кількох несприятливих ризиків, які можуть суттєво вплинути на економічний розвиток, але до 2016 року уряд намагається досягти збалансованого бюджету. Таким чином, темпи зниження дефіциту мають бути 0,7% ВВП кож-

Таблиця 1. Планові результати консолідації бюджету за основними статтями (2012–2014 рр.), млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками		
	2012	2013	2014
Ефект від реформування дохідної частини бюджету	30,7	45,8	48,3
Прямі податки	-4,2	8,5	4,2
Непрямі податки	29,1	29,9	35,5
Інші доходи	5,8	7,4	8,6
Ефект від реформування видаткової частини бюджету	0,4	-2,7	-3,1
Соціальні пільги	3,9	10,6	11,1
Реконструкція системи державного управління	-0,5	-9,5	-10,5
Інші витрати	-3,0	-3,8	-3,7
Баланс планового результату	30,3	48,5	51,4
Відсотків ВВП	0,8	1,2	1,2

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Респуб-

Таблиця 2. Планові показники надходжень до бюджету на 2010-2014 рр., млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Доходи, всього	1485	1556	1604	1658	1706
Податкові надходження, у т.ч.	689	745	780	801	797
Податки на товари та імпорту:	423	452	489	498	513
– податок на додану вартість	259	275	309	317	336
– акцизи	138	149	152	153	149
Податки на доходи, у т.ч.	266	289	287	303	283
– фізичних осіб	135	153	148	152	133
– юридичних осіб	127	133	135	147	147
Соціальні відрахування	578	593	608	631	672
Доходи від власності	31	29	25	28	32
Інші доходи	187	189	191	198	205

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки.

Таблиця 3. Планові показники витрат бюджету на 2010–2014 рр., млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Витрати, всього	1665	1697	1731	1774	1788
Витрати на споживання, у т.ч.	808	806	823	832	850
– сукупне споживання	399	388	394	397	408
– індивідуальне споживання, у т.ч.	409	418	428	435	443
соціальні пільги	222	225	228	232	235
трансфери індивідуальних неринкових товарів та послуг	187	193	200	203	207
Інші соціальні трансфери	521	535	555	578	598
Процентні платежі	51	55	57	60	64
Субсидії	71	78	80	80	80
Валове накопичення основного капіталу	165	165	165	162	157
Інші витрати	49	58	51	62	40
Компенсації працюючим	286	280	283	291	289
Сумарні соціальні трансфери	744	761	784	810	833

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки.

Таблиця 4. Основні показники реалізації політики управління державним боргом на 2010–2014 рр., млрд чеських крон.

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Загальна сума боргу, у т.ч.	1418	1560	1670	1768	1832
Центральний уряд	1323	1466	1573	1674	1738
Місцеві уряди	97	99	100	97	98
Державний борг до ВВП, %	37,6	40,5	42,2	43,4	42,9

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки.

Таблиця 5. Характеристика монетарних інструментів, які використовує Чеський Національний банк

№ з/п	Інструмент монетарної політики	Мета застосування	Стисла характеристика інструменту	Поточне значення
1	Операції на відкритому ринку	Вплив на проценті ставки, абсорбція надлишкової ліквідності банківської системи	Виконуються у вигляді операцій репо. Більшість таких операцій здійснюється на фіксований строк – 14 днів	0,75% (травень 2010 р.)
2	Автоматичні регулятори	Забезпечення або абсорбція надлишкової ліквідності в режимі овернайт	Прийняття коштів на депозитне зберігання від банків або навпаки надання їм кредитів. Мінімальні обсяги таких операцій – 10 млн чеських крон. Депозити приймаються за ставкою дисконтування, а кредити надаються за ломбардною ставкою. Ці ставки є загальними орієнтирами для грошового ринку.	Дисконтна ставка: 0,25% (серпень 2009) Ломбардна ставка: 1,75% (травень 2010)
3	Норми мінімальних резервів для комерційних банків	Гарантування наявності ліквідних коштів на рахунках комерційних банків в ЧНБ	Базою для розрахунку виступають депозити суб'єктів, які не проводять операції з кредитування зі строком погашення до 2-х років. На сучасному етапі цей інструмент майже втратив своє значення для провадження активної монетарної політики, але самі кошти використовуються як певний амортизатор нормального функціонування системи міжбанківської платежів	2,00% (жовтень 1999)

Джерело: складено автором на підставі даних офіційного сайту Чеського Національного банку.

ного року. Більше того, для Чехії з боку ЄС було встановлено ліміт дефіциту бюджету на рівні 1% ВВП, що може бути виконано, за оцінками уряду, не раніше 2016 року [8].

Стратегія консолідації бюджету включає в себе реформування наступних сфер: пенсійна система, охорона здоров'я, система прямих і непрямих податків, освіта, наука, система фінансування досліджень і інновацій. Також слід провести корективи в адміністративній системі та ринку праці, а також провести соціальні реформи (табл. 1).

З метою швидкого збільшення надходжень до бюджету керівництво уряду Чехії розглядає ПДВ як найбільш перспективне джерело. У той же час, у середньостроковій перспективі необхідно досягти уніфікації його ста-

вок при поступовому збільшенні ставок для пільгових товарних груп, що потрібні малозабезпеченим верствам населення. Механізм безпосереднього розподілу акумульованих коштів централізованими фондами є більш ефективним ніж непрямі заходи на зразок зменшених ставок ПДВ.

Що стосується механізмів оподаткування фізичних та юридичних осіб, то Чеська республіка має наступну систему. Доходи фізичних осіб оподатковуються за ставкою 15%, яка є однаковою для всіх платників. Податок на прибуток юридичних осіб дорівнює 19%. Зараз це найнижче значення за майже 20-річний період (у 1992 році ставка дорівнювала 45%). Доходи від депозитів вважаються звичайним прибутком і тому до них застосовується аналогічна ставка — 19%. Пенсійні та інвестиційні фонди сплачують податок за ставкою 5% [9]. Дивіденди корпорацій оподатковуються за ставкою 15%.

Надходження до фондів соціального захисту населення забезпечується наступними платежами: 34% від фонду оплати праці роботодавців; 11% від заробітної плати працівників; особи, які займаються підприємницькою діяльністю сплачують 42,5%.

ПДВ сплачується за ставкою 20%, але застосовуються і пільгові ставки для окремих категорій товарів та послуг. Зокрема, за ставкою 10% оподатковуються послуги із водо- та теплопостачання, продукти харчування та медикаменти, газети і журнали. Послуги фінансових інститутів не оподатковуються. Так само нульова ставка застосовується при проведенні експортних операцій, здійсненні поштових послуг,

Таблиця 6. Планові показники доходної і видаткової частин державного бюджету Польщі, % ВВП

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Номінальний ВВП, млрд злотих	1412,80	1484,85	1594,73	1693,61	1802,00
Надходження, у т. ч.	37,9	40,1	40,7	39,7	37,9
Податки:	20,5	21,2	21,7	21,9	20,5
– на продукцію і імпорт	13,5	13,9	14,1	13,9	13,5
– на доходи	7,0	7,3	7,6	8,0	7,0
Відрахування на соціальні потреби	11,1	11,9	12,5	12,5	11,1
Доходи від власності	1,1	0,9	0,9	0,8	1,1
Інші доходи	5,2	6,2	5,7	4,5	5,2
<i>Податковий тягар</i>	<i>31,5</i>	<i>33,0</i>	<i>34,1</i>	<i>34,3</i>	<i>31,5</i>
Витрати, у т.ч.	45,8	45,7	43,7	42,2	45,8
Компенсації працюючим	10,1	9,8	9,4	9,2	10,1
Проміжне споживання	6,2	6,1	5,9	5,8	6,2
Соціальні платежі	17,1	16,5	16,2	15,9	17,1
Витрати на обслуговування боргу	2,7	2,8	2,8	2,7	2,7
Субсидії	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Валове накопичення основного капіталу	5,6	6,6	5,8	4,9	5,6
Інші витрати	3,7	3,4	3,2	3,2	3,7
<i>Валове споживання</i>	<i>18,8</i>	<i>18,5</i>	<i>17,9</i>	<i>17,6</i>	<i>18,8</i>
Баланс	-7,9	-5,6	-2,9	-2,5	-2,0

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Польщі.

послуг з теле- і радіомовлення, медичних послуг, послуг неприбуткових організацій тощо.

Серед інших важливих податків слід відзначити податок на нерухомість (ставка залежить від типу будівлі і її місцезнаходження) і податок на спадщину та дарунки (від 7 до 40%) [10].

Кінцевими результатами, які уряд намагається досягти в середньостроковій перспективі в результаті проведення реформ, представлені в таблицях 2 і 3 в розрізі основних статей доходів і витрат бюджету.

Політика управління державним боргом у середньостроковій перспективі буде характеризуватись наступними показниками (табл. 4).

Що стосується монетарної політики, то Чеський національний банк (ЧНБ) дотримується політики стримування інфляції з цільовим орієнтиром у 2%. Утримання такого показника в цілому є реальним через політику фінансової консолідації, зміцнення обмінного курсу національної валюти, зростання світових цін на товари та цін на продукти харчування. У випадку виникнення ризику збільшення інфляції оптимальним інструментом попередження цього є підвищення облікової ставки. Але за умови надходження в країну значних обсягів іноземних інвестицій ЧНБ може продовжити політику низьких відсоткових ставок. Що ж стосується курсу національної валюти, то Чеський національний банк продовжує використовувати режим плаваючого обмінного курсу, який достатньо вдало спрацював в часи фінансової кризи як своєрідний поглинач шоків [11].

Чеський Національний банк з метою регулювання обсягу грошової маси в обігу і вирішення таким чином своєї головної мети використовує операції на відкритому ринку, автоматичні регулятори і норми мінімальних резервів для комерційних банків. Характеристика цих інструментів наведена в табл. 5.

У випадках надзвичайних і кризових ситуацій Чеський національний банк може застосовувати так звані надзвичайні репо-операції строками 2 тижні або 3 місяці, що спрямовуються на підтримку функціонування ринку державних облігацій.

Отже, можна зробити загальний висновок, що складові елементи фінансової політики Чехії за своїми цільовими орієнтирами підпорядковані вирішенню завдань забезпечення поступового зростання економіки країни, балансування бюджету країни, реструктуризації його видаткової частини і знаходження додаткових інструментів для підвищення надходжень до бюджету, впровадження заходів по зменшенню державного боргу країни. Завдання монетарної політики залишаються без суттєвих змін, адже в цілому Чеський національний банк успішно здолав наслідки кризи 2008—2009 рр.

Розглянемо, які проблеми в рамках фінансової політики необхідно розв'язувати в Польщі і які пріоритети стоять перед цією країною в розрізі окремих її складових.

Так, бюджетна політика Польщі в середньостроковій перспективі також за мету ставить скорочення дефіциту державного бюджету, але при цьому будуть використані дещо інші підходи, ніж ті, що ми розглядали на прикладі Чехії. Зокрема серед основних пріоритетів, на які орієнтований уряд, виокремлюють такі головні завдання:

— підвищення ролі вертикального бюджетного планування;

Таблиця 7. Сучасні та прогнозні показники політики управління державним боргом Польщі

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Державний борг					
а) млрд злотих		811,4	873,9	922,5	964,8
б) % ВВП	750,8 53,2	54,2	54,3	53,7	52,7
Загальний державний борг					
а) млрд злотих		854,6	930,5	989,5	1054,2
б) % ВВП	783,0 55,4	57,1	57,8	57,6	57,6
Витрати на обслуговування державного боргу					
а) млрд злотих	34,9	38,4	43,0	45,7	47,1
б) % ВВП	2,5	2,6	2,7	2,7	2,6

Джерело: дані офіційного сайту Міністерства фінансів Польщі

Таблиця 8. Поточні значення монетарних інструментів Національного банку Польщі

Назва інструменту	Розмір, %	Остання дата зміни
Базова ставка (мінімальна ставка при проведенні інтервенцій на грошовому ринку)	4,50	09.06.2011
Ломбардна ставка	6,00	09.06.2011
Депозитна ставка Національного банку Польщі	3,00	09.06.2011
Переоблікова ставка	4,75	09.06.2011
Норма обов'язкових резервів	3,50	31.12.2010
Доходність на кошти, що знаходяться на рахунках НБП у вигляді обов'язкових резервів (0,9 переоблікової ставки)	4,275	09.06.2011

Джерело: дані офіційного сайту Національного банку Польщі

— скорочення державних витрат і їх перенаправлення на фінансування програм довгострокового розвитку і підтримки об'єктів інфраструктури;

— підвищення ефективності і управління і контролю за витратами;

— підвищення довіри і прозорості державних фінансів [12].

У результаті виконання цих завдань уряд планує досягти наступні показники бюджету за доходами та видатками (табл. 6). Головна мета при цьому — скорочення дефіциту бюджету, який за прогнозними даними має бути зменшений майже в 4 рази — з 7,9% у 2010 р. до 2,0% ВВП у 2014 р. [13].

Вирішення завдання скорочення дефіциту бюджету можливе, в першу чергу, за рахунок збільшення доходів бюджету, які має забезпечити податкова система Польщі. Вона включає такі основні види податків:

— податок на доходи фізичних осіб має прогресивну шкалу: 18% для доходів до 85528 злотих і 32% для доходів, що перевищують цю межу;

— податок на прибуток юридичних осіб — 19%;

— податки на інші види доходів: дивіденди (19%), роялті (20%), відсоткові доходи (20%);

— податок на додану вартість — 23%, але застосовуються знижені ставки 8% і 5% для певних товарних груп і послуг, а також нульова ставка для молочних продуктів, експорту, послуг з охорони здоров'я, страхових та банківських послуг, поштових послуг, послуг освітніх та науково-дослідних закладів;

— податок на спадщину (3—20%);

— податок на нерухомість;

— сільськогосподарський податок [9].

Навантаження на фонд оплати праці складає: для роботодавців від 17,48% до 20,14%, для працівників — 13,71% [14].

Головною проблемою при розв'язанні завдання по усуненню дефіциту бюджету залишається наявність структурного дисбалансу податкових надходжень (а саме домінування непрямих податків і недостатні над-

ходження від податку на прибуток корпорацій), що також створює перешкоди для можливостей створення конкурентних переваг в економіці в цілому. Зокрема передбачається внесення змін у законодавство через підвищення ставок окремих податків, обмеження пільгового оподаткування, впровадження додаткових платежів та зборів при провадженні визначених видів діяльності або операцій та інші заходи.

Політика обслуговування державного боргу зосереджена на зменшенні загальних витрат на обслуговування боргу в довгостроковій перспективі. Що стосується механізмів реалізації цього завдання, то вони наступні:

— зменшення запозичень Державним казначейством;

— зниження бюджетного дефіциту;

— надходження з бюджету ЄС;

— встановлення обмежень щодо позик, які отримують місцеві уряди;

— доходи від приватизації.

Результати цих заходів мають стримати зростання державного боргу і стабілізувати його питому вагу по відношенню до ВВП країни на рівні, близькому до 50% (табл. 7) [15; 16].

Монетарна політика Польщі ставить за мету підтримку цінової стабільності, яка повинна забезпечувати фундамент для довгострокового економічного зростання. З 1999 року пріоритетом Національного банку Польщі (НБП) є таргетування інфляції і її утримання на рівні 2,5% ($\pm 1\%$). Головний інструмент, який при цьому використовується, — облікова ставка, яка дозволяє провадити безпосередній вплив на короткострокові інструменти грошового ринку. Окрім цього, НБП використовує операції на відкритому ринку (продаж власних цінних паперів з 7-денним строком обертання), регулювання норм обов'язкових резервів (для коштів у національній або іноземній валюті, що знаходяться на рахунках банку), депозитно-кредитні операції (включають надання ломбардних кредитів банкам під заставу цінних паперів і прийняття від них депозитів овернайт з метою регулювання процентних ставок на грошовому ринку). Їх точні значення наведено в таблиці 8.

З квітня 2000 р. Національний банк Польщі обрав політику плаваючого обмінного курсу національної валюти — злотого — і не застосовує до нього жодних обмежень. І хоча при цьому не переслідується мета встановлення певного, заздалегідь визначеного обмінного курсу до інших валют, НБП залишає за собою право провадити інтервенції на валютному ринку для досягнення головної мети — стримування інфляції. Поряд з цим, метою Польщі є вхід у зону євро, а отже протягом 2-х років до цього моменту необхідно підтримувати курс злотого до євро в межах вузького коридору, а монетарна політика поступово буде адаптована до вимог Європейського Центрального банку [17].

ВИСНОВКИ

Слід відзначити загальну тенденцію, яка притаманна не тільки країнам, які розглянуті, але й іншим державам світу: боротьба з наслідками кризових явищ, відновлення економіки і темпів її зростання, зменшення державного боргу та виплат на його обслуговування, пошук шляхів для наповнення бюджету поряд зі скороченням витрат, включаючи модернізацію систем соціального захисту населення, особливо в сфері пенсійного забезпечення та охорони здоров'я, підтримка цінової стабільності в рамках монетарних інструментів, — ось основні тренди, які закладено в побудову фінансової політики на середньо- та довгострокову перспективу. Відмінності можуть стосуватись лише окремих інстру-

ментів, які є більш чи менш популярними в тій чи іншій країні, або враховують локальні особливості побудови фінансових, бюджетних, монетарних систем.

Література:

1. Балтина А.М. Финансовые системы зарубежных стран: учебное пособие / А.М Балтина, В.А. Волохина, Н.В. Попова. — М.: Финансы и статистика, 2007. — 304 с.
2. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Под ред. Виноградова В.А. / Институт Научной Информации по Общественным Наукам РАН, 1996. — 144 с.
3. Иванов В.М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: курс лекцій / В.М. Иванов, І.Я. Софіщенко; МАУП. — К.: МАУП, 2001. — 232 с.
4. Карлін М.І. Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник / М.І. Карлін; Мін-во освіти і науки України, Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. — К.: Кондор, 2004. — 384 с.
5. Лисенков Ю.М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: навчальний посібник / Ю.М. Лисенков, Т. А. Коротка. — К.: Зовнішня торгівля, 2005. — 118 с.
6. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн для спеціальності "Банківська справа": навчально-методичний посібник для самост. вивч. дисц. / І. В. Шамова; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. — К.: КНЕУ, 2007. — 160 с.
7. Сніжко О.В. Фінансовий розвиток трансформаційних економік: структурно-функціональний аналіз: монографія / О.В. Сніжко. — К.: Київський ун-т, 2009. — 815 с.
8. Ministry of Finance of the Czech Republic. Fiscal outlook of the Czech Republic. — Режим доступу: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/en_fiscal_outlook.html
9. Податкові системи зарубіжних країн. — Режим доступу: <http://www.worldwide-tax.com/>
10. European Social Statistics: Income, Poverty and Social Exclusion. — 2nd Report. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. — 171 p. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BP-02-008/EN/KS-BP-02-008-EN.PDF
11. Czech National Bank. The main instruments of monetary policy. — Режим доступу: http://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/#mpi
12. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Strategic Guidelines for National Euro Changeover Plan, October 2010 http://www.mf.gov.pl/_files/euro_in_poland/strategic_guidelines_for_the_national_euro_changeover_plan_2010.pdf
13. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Annual report 2010. — Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files/dlug_publiczny/obligacje_hurtowe/raporty_roczne/raport_roczny_2010.pdf
14. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Tax system. — Режим доступу: <http://www.mf.gov.pl/index.php?const=1&dzial=1562&wysw=4&sub=sub2>
15. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Public Debt. — Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files/dlug_publiczny/zadluzenie/szeregi/public_debt.xls
16. Ministry of Finance of the Republic of Poland. The Public Finance Sector Debt Management Strategy in the years 2011—2014. — Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files/dlug_publiczny/strategie_zarządzania_dlugiem/debt_management_strategy_2011-2014.pdf
17. National Bank of Poland. Monetary policy instruments. — Режим доступу: http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/onbp/informacje/polityka_pieniezna.html

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013 р.